

## צדקה במקרא<sup>1</sup>

### ראשי פרקים

הקדמה

א. עקרונות מנחים

ב. יישומים

1. תמיכה ושיקום לאחר נפילה כלכלית, או חוק הזדמנויות שוות מחדש

2. נחלה כבסיס כלכלי

3. תמיכה בסיסית בעני

4. תמיכה חברתית בשכבות החלשות

סיכום

### הקדמה

המונח צדקה המקובל היום פירושו מעשה וולונטרי של נתינת כסף לעני מתוך טוב ליבו של הנותן - צדקה כמעשה חסד, לפניים משורת הדין. על מנת להבין את מכלול מערך התמיכה בעניים על פי התורה שבכתב יש לברר:

א. אילו ציוויים יש בתורה בנושא מתנות עניים?

ב. מהו הרעיון העומד מאחורי הציווי האלקי לתמוך בשכבות החלשות בחברה?

ג. מהי חברה מתוקנת לפי התורה?

### א. עקרונות מנחים

מתוך עיון בפרשיות התורה שמתייחסות לשכבות החלשות בחברה, עלו מספר עקרונות מנחים בגישת התורה לגבי תמיכה בשכבות חלשות, ויסוד הדין של מתנות עניים.

1. ראינו שגישת התורה היא **חברתית סוציאלית** ביסודה, ולא כלכלית קפיטליסטית. עם זאת, הסוציאליזם של התורה מבוסס על חובת הפרט לרעהו, ולא על חובת הכלל לפרט.

2. בחברה המתוקנת לפי משפט התורה, יש **ערכות הדדיות ואחריות חברתית** בין האנשים. לכן, כאשר אחד מהחברה נופל כלכלית, יש חובה על כל אחד מהחברה לתמוך בו<sup>2</sup>, ולעזור לו לחזור למעמדו וליציבות פיננסית.

3. התורה נותנת **יציבות כלכלית** לכל פרט-בית אב, בחברה הישראלית בארץ ישראל. יציבות זאת נוצרת ע"י דיני נחלות, ירושה, חובת גאולת קרקעות ע"י המשפחה והלכות שמיטה ויובל, שמחזירים את המצב לקדמותו ומאפשרים התחלה חדשה.

1. המאמר מסתמך בחלקו על שיעור כללי של הרב בנימין קלמנון, שניתן בישיבה.

2. דרכי התמיכה השונות הן: הלואה - עם שמיטת כספים, ועבד עברי - על כל הלכותיו, והן יפורטו בהמשך.

4. התמיכה הפיננסית בשכבות החלשות היא לא מתוך מעשה וולונטרי. מתנות עניים<sup>3</sup>, הם חובה חברתית על השכבות החזקות - לשתף את השכבות החלשות בחלק מהכנסותיהן, וע"י כך לתמוך במי שאין לו בסיס כלכלי איתן<sup>4</sup>. החובה החברתית מעוגנת במערכת חוקים דתית, על ידי מתנות עניים.
5. **החברה עוזרת לעני לעזור לעצמו**, ע"י הלוואה בתנאים נוחים ללא ריבית, הלוואה שאף נשמטת ביובל. אבל, העני צריך לשקם את עצמו, ואף אחד לא יעשה זאת בשבילו. אין בפשט התורה ציווי על מתנת חנם לעני, "צדקה", המקובלת היום. מתנת החינם היחידה שעני מקבל היא אוכל - חלקים מן התבואה, במתנות העניים השונות. מלבד האוכל, העני יכול לקבל הלוואה, שעקרונית הוא מחויב להחזירה. ע"י כך העני לא יכול להישאר פסיבי בעניותו, ומוכרח לנסות לשקם את עצמו.
6. כמו כן יש חובה על השכבות החזקות **לתמוך חברתית** במי שנמצא בשוליים, ולשתף אותו במצוות שמחה בחגים בירושלים. התוצאה היא חברה חזקה, מגובשת ובריאה, עם אתריות הדדית ותמיכה של החזק בחלש, איש ברעהו.
7. התורה מחנכת את האנשים האמידים שלא הם הבעלים של הרכוש שלהם אלא **הקב"ה הוא בעל הבית**, הוא הקפיטל<sup>5</sup> בעולם הזה, הכל שלו, והוא מצווה לחלק את המשאבים בעולם בצורה צודקת. לכן, האדם מצווה להשאיר חלק מהיבול, ואותו חלק **שייך** בדין לעניים, כי זהו רצון ה'.
- ננסה להראות את העקרונות הנ"ל בפרשיות התורה.

## ב. יישומים

### 1. תמיכה ושיקום לאחר נפילה כלכלית, או חוק הזדמנויות שוות מחדש

#### שמיטת כספים

מקץ שבע שנים תעשה שמיטה: וזה דבר השמיטה שמוט כל בעל משה ירו אשר ישה ברעהו לא יגש את רעהו ואת אחיו פי קרא שמיטה ליהנה: את הנכרי תגש ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ירך: אפס פי לא יהיה בך אביון פי כרך יכרך יהנה בארץ אשר יהנה אלהיך נתן לך נחלה לרשתה: רק אם שמוע תשמע בקול יהנה אלהיך לשמר לעשות את כל המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום: פי יהנה אלהיך ברכך באשר דבר לך והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבט ומשלת בגוים רבים וכך לא ימשלו:

(דברים ט"ו, א-ו)

הפרק פותח במצוות שמיטת כספים. השמיטה מוחקת את העבר ונותנת הזדמנות לכל אחד לפתוח דף חדש. השמיטה, בפירושה המילולי, היא עזיבה - של הרכושנות, של הקרקעות שהחליפו ידיים<sup>6</sup>, של החובות בין איש לרעהו. "שמיטה לה" היא ההכרה שכל הרכוש בעולם הוא של הקב"ה, ולא משנה אצל מי הוא נמצא. גם הרכוש שנמצא אצל העשיר הוא בעצם בהשאלה מאת ה', ולא שייך לו באמת. לכן, בשנת השמיטה האל מצווה אותנו לא להתעסק

3. ישנן 5 מתנות עניים - לקט, שכחה, פאה, פרט ועוללות, וכן מעשר עני בשנה השלישית והשישית.

4. כגון - גר, יתום, אלמנה, לוי שאין לו נחלה, עניים ואביונים.

5. קפיטל = בעל הרכוש.

6. שמיטת קרקעות כבסיס כלכלי משפחתי יידון בהמשך.

## צדקה במקרא

בקטנוניות, ולוותר איש לאחיו על כסף שהחליף ידיים, "ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך" כי כל ישראל אחים באותה משפחה, ואין טעם לשמור חובות לאחיק.

שמיטת הכספים נותנת לעני אפשרות לפתוח דף חדש, ולצאת מהבוץ הפיננסי של חובות. מעמד העניים אינו נצחי, כי לכל עני יש אפשרות לצאת ממעגל העוני אחת לשבע שנים.

### מצוות הלוואה

בהמשך למצוות שמיטת כספים התורה מצווה אותנו על מצוות הלוואה לעני.

פי' יהיה כן אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר יהנה אלהיך נתן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את דרך מאחיך האביון: פי' פתח הפתח את דרך לך לו והעבט תעביטנו די מחסרו אשר יחסר לו: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל יהנה והיה כן חטא: נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו פי' בגלל הדבר הזה יברכך יהנה אלהיך בכל מעשך ויבכל משלח ידך: פי' לא יחזל אביון מקרב הארץ על פן אנכי מצונן לאמר פתח הפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביון בארצך:

(דברים ט"ו, ז-יא)

על כל אדם בקהילה יש אחריות לאביונים שיושבים בשער העיר. כאשר אדם רואה שיש בעירו עניים, הוא לא יכול לאמץ את ליבו ולהישאר אדיש למציאות, אלא הוא צריך לפתוח את ידו ולהלוות לעני "די מחסורו אשר יחסר לו", בין דבר גדול ובין דבר קטן. כאן באה האזהרה: "השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל", ההתעלמות מאחיק האביון שקולה כנגד עבודה זרה<sup>7</sup>. הסיבה לכך היא שהאדם מתמקד בעצמו ומתעלם מהזולת שמסביבו, ושוכח את אלקיו<sup>8</sup>. האדם מצווה לתמוך באחיו האביון למרות שמיטת הכספים העתידה לבוא, העלולה לגרום לכספו שלא יוחזר. מצוות הלוואה לעני מופיעה בקשר ישיר לשמיטת כספים, כדי ללמדנו שההלוואה מוגדרת מראש עם הסתברות גבוהה שהכסף לא יושב מלווה - ואע"פ כן לא ירע לבבך בתתך לו, כדי שלעני יהיה קל לשקם את עצמו.

כמו כן, ההלוואה היא בתנאים מצוינים, ללא ריבית, כדי שאחיק שנפל יוכל לשקם את עצמו, ולא יהיה שקוע כל חייו בשעבוד מלווה כדי להחזיר את הריבית:

וכי ימוך אחיך וימטה ידו עמך והחזיקת בו גר ותושב נחי עמך: אל תקח מאתו נשך ותרפית ויבאת מאלהיך נחי אחיך עמך: את פספס לא תתן לו בנשך ויבמר בית לא תתן אכלך: אני יהנה אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים לתת לכם את ארץ פנוץ להיות לכם לאלהים:

(ויקרא כ"ה, לה-לח)

7. "בליעל" הוא כינוי לע"ז בפרשיית עיר הנידחת. "יצאו אנשים בני בליעל מקרבך, וידיחו את יושבי עירך... לכו ונעבדה אלוקים אחרים".

8. על פי הרב ראי"ם.

וכן קיימים גם דיני עבט - אופן הגבייה, ומצוות השבת כסות הלילה, שבאה כדי לשמור על פרטיותו של הלווה העני, וכדי שלא להשאיר אותו בלילה בחוסר כל למרות חובו:

כִּי תִשֶׂה בְרַעַךְ מִשָּׂאת מֵאוֹמָה לֹא תִבֵּא אֶל בֵּיתוֹ לְעִבְט עֲבֹטוֹ: בַּחוּץ תַּעֲמֵד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אָתָּה נֹשֶׂה בוֹ יוֹצִיא אֹלֶיךָ אֶת הָעֲבוֹט הַחוּצָה: וְאִם אִישׁ עֲנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בְּעֲבֹטוֹ: הֲשִׁב תִּשְׁיָב לוֹ אֶת הָעֲבוֹט כִּבְּא הַשְּׂמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשִׁלְמָתוֹ וּבְרַכְכֶךָ וְלָךְ תִּהְיֶה צְדָקָה לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ:

(דברים כ"ד, י-ג)

### עבד עברי

במקרים קשים של נפילה כלכלית אחיך העברי נמכר לך לעבד מחוסר כל. גם משפל המדרגה אליה הוא הגיע יש לחברה חובה לעזור לו לשקם את עצמו. כעבד עברי יש לו תנאים מצוינים, כמו שכיר. הוא לא נמכר לצמיתות אלא רק מוכר את עבודתו לשש שנים, ובשביעית משולח לחופשי. בעת השחרור האדון מצווה להעניק לו מהצאן, מהגורן ומהיקב, כדי שהעבד המשוחרר יוכל לפתוח דף חדש, להשתקם ולהתבסס כלכלית.

וְכִי יִמְוֶךְ אֶחִיךָ עִמָּךְ וְנִמְכַר לָךְ לֹא תַעֲבֹד בוֹ עֲבַדְתָּ עֲבָד: כַּשְׂכִּיר כְּתוֹשֵׁב יִהְיֶה עִמָּךְ עַד שְׁנַת הַיָּבֵל לְעֵבֶד עִמָּךְ: וְיֵצֵא מֵעִמָּךְ הוּא וּבְנָיו עִמּוֹ וְשָׁב אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ וְאֵל אֲחֻזַּת אֲבֹתָיו יָשׁוּב: כִּי יַעֲבִד הֵם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֹא יִמְכְרוּ מִמִּכְרַת עֲבָד: לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ וִירָאָתָּ מֵאֱלֹהֶיךָ:

(ויקרא כ"ה, לט-מג)

כִּי יִמְכַר לָךְ אֶחִיךָ הָעִבְרִי אוֹ הָעִבְרִיָּה וַעֲבָדְךָ שֵׁשׁ שָׁנִים וּבַשְּׁנָה הַשְּׁבִיעִית תִּשְׁלַחְנוּ חֲפְשֵׁי מֵעִמָּךְ: וְכִי תִשְׁלַחְנוּ חֲפְשֵׁי מֵעִמָּךְ לֹא תִשְׁלַחְנוּ רִיקָם: הַעֲנִיק תַּעֲנִיק לוֹ מִצֹּאֲנֶךָ וּמִגִּרְנֶךָ וּמִיִּקְבְּךָ אֲשֶׁר בְּרַכְכֶךָ יִהְיֶה אֵלֶיךָ חֶמֶן לוֹ: וְזָכַרְתָּ כִּי עֲבָד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּפְדֶּךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ עַל כֵּן אֲנִכִּי מִצְוֶנְךָ אֶת הַדָּבָר הַזֶּה הַיּוֹם:

(דברים ט"ו, יב-טז)

העבדות אינה מצב בלתי הפיך, אלא העבד יכול לקנות את עצמו. כמו כן, יש מצוה על קרוביו לגאול אותו. סכום הפדיון הוא לפי מספר השנים שנשארו לשחרורו<sup>9</sup>.

וְכִי תִשָּׂי יָד גֵּר וְתוֹשֵׁב עִמָּךְ וּמֶנְכֶר אֶחִיךָ עִמּוֹ וְנִמְכַר לְגֵר תוֹשֵׁב עִמָּךְ אוֹ לְעָקֵר מִשְׁפַּחַת גֵּר: אַחֲרֵי נִמְכַר גְּאֻלָּה תִהְיֶה לוֹ אֶחָד מֵאֲחֵיו יִגְאֻלְנוּ: אוֹ דָדוֹ אוֹ בֶן דָּדוֹ יִגְאֻלְנוּ אוֹ מִשָּׂאֵר בְּשָׂרוֹ מִמִּשְׁפַּחְתּוֹ יִגְאֻלְנוּ אוֹ הַשִּׁיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל: וְחָשַׁב עִם קְנָהוּ מִשְׁנַת הַמִּכְרוֹ לוֹ עַד שְׁנַת הַיָּבֵל וְהָיָה כֶּסֶף מִמִּכְרוֹ בְּמִסְפַּר שָׁנִים כִּימֵי שְׂכִיר יִהְיֶה עִמּוֹ: אִם עוֹד רַבּוֹת בְּשָׁנִים לִפְיֶהֱן יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ: וְאִם מְעַט נִשְׂאָר בְּשָׁנִים עַד שְׁנַת הַיָּבֵל וְחָשַׁב לוֹ כִּפְּי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת גְּאֻלָּתוֹ: כַּשְׂכִּיר שָׁנָה בְּשָׁנָה יִהְיֶה עִמּוֹ לֹא יִרְדְּנוּ בְּפָרֶךְ לְעֵינֶיךָ:

(ויקרא כ"ה, מז-נג)

מצבו של העבד הוא כל כך טוב, עד שתיתכן אפשרות שאותו עבד יסרב לקבל את עול החופש, לדאוג לעצמו ולמשפחתו, ויעדיף להישאר אצל האדון. במקרה כזה, לוקחים מרצע ומטילים מום באוזנו. וזאת משום שאותה אוזן ששמעה במעמד הר סיני "כי לי בני ישראל עבדים", ומסרבת לקבל את מלכות ה' הבלעדית המטילה חובה על האדם להיות אדון לעצמו<sup>10</sup>, ולוקחת

9. עד ליובל בעבד נרצע כפי שיבואר בהמשך.

10. ע"פ התוספתא, בבא קמא ז', ח.

לעצמה אדון חדש - דינה שיוטל בה מום, כדי שכל העולם ידע שאדם זה הוא עבד נרצע לאדון בשר ודם, ולא עבד ה' חופשי. עבד נרצע זה, פוגע בעיקרון שהקב"ה הוא בעל הבית היחידי בעולם הזה, וסותר את תפיסת היהדות בה מציאות של עבדים ואדונים היא מציאות שצריכה לעבור מן העולם<sup>11</sup>.

וְהָיָה כִּי יֹאמֶר אֲלֵיךְ לֹא אֶצְאָא מֵעַמְךָ כִּי אֶהְיֶיךָ נֹאֵת בְּיַתְךָ כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ: וְלִקְחָתָּ אֶת  
הַמְרָצֵעַ וְנִתְּתָהּ בְּאֶזְנוֹ וּבִדְלַת נְהִיָּה לְךָ עֶבֶד עוֹלָם וְאִף לְאַמְתְּךָ תַּעֲשֶׂה כֵּן:  
(דברים ט"ו, טז-יז)

בכל מקרה הוא משתחרר ביובל ואינו עבד לצמיתות, כי האדם הישראלי הוא עבד ה' חופשי ואינו יכול להשתעבד לאדם אחר.

וְאִם לֹא יִגְאָל בְּאֵלֶּה יִצְאָא בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל הוּא וּבְנָיו עִמּוֹ: כִּי לִי כְּנִי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדֵי הֵם  
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אוֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם מִצְרָיִם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:  
(ויקרא כ"ה, נד-נה)

## 2. נחלה כבסים כלכלי

### יובל

קרקע לא נמכרת לצמיתות, אלא חוזרת ביובל. ע"י כך נשמרת היציבות הכלכלית של בית האב, שבכל דור ודור תהיה לו נחלה. קניין קרקעות בארץ ישראל אינו אלא חכירה לזמן ארוך<sup>12</sup>.

וְקִדְשָׁתָם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרָאתָם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל יֹשְׁבֵיהָ יוֹבֵל הוּא תְּהִיָּה לְכֶם  
וְשִׁבְתֶּם אִישׁ אֶל אַחֲזָתוֹ וְאִישׁ אֶל מִשְׁפַּחְתּוֹ תָּשֻׁבוּ: ...בְּשָׁנַת הַיּוֹבֵל הַזֹּאת תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל  
אַחֲזָתוֹ: ...בְּמִסְפַּר שָׁנִים אַחֵר הַיּוֹבֵל תִּקְנֶה מֵאֵת צְמִיתְךָ בְּמִסְפַּר שָׁנֵי תְּבוּאוֹת: מִקֶּרֶךְ לָךְ: לְפִי  
רֹב הַשָּׁנִים תִּרְבֶּה מִקְנֵתוֹ וּלְפִי מְעַט הַשָּׁנִים תִּמְעֵיט מִקְנֵתוֹ כִּי מִסְפַּר תְּבוּאוֹת הוּא מִכֹּר לָךְ:  
...וְהָאֶרֶץ לֹא תִמְכַר לְצִמְתָּת כִּי לִי הָאֶרֶץ כִּי גֵרִים וְתוֹשְׁבִים אִתָּם עִמָּדִי: וּבְכָל אֶרֶץ אַחֲזַתְכֶם  
גְּאֻלָּה תִתְּנוּ לְאֶרֶץ:  
(ויקרא כ"ה, י-כד, בדילוגים)

11. אפשר לראות כאן איך התורה לוקחת מציאות שלילית ולא מוסרית שהיתה קיימת בתקופת המקרא, ופועלת להעבירה מן העולם. בשלב ראשון התורה מתקנת את מצבו של העבד על ידי חקיקת תנאי עבודה אנושיים לעבד, כך שמעמדו דומה למעמד שכיר אצל מעסיק. לעומת עבד כנעני, שגופו קנוי לאדון, והוא יכול לעשות בו ככל העולה על רוחו, ואפילו להכותו ולהורגו. (כמו שנהגו סוחרים עבדים אצל אומות העולם באותה תקופה). בשלב שני התורה מגבילה את תקופת העבדות, כדי להראות שהיא זמנית. עבד שבכל זאת רוצה לקבע את מעמדו כעבד, רוצעים את אוזנו, כדי ללמדו שמעשה זה אינו מקובל על התורה, כיון שהוא ממסד מציאות בלתי מוסרית של עבדות. על ידי כך התורה מקדמת את העולם למציאות מוסרית יותר, כחלק מתהליך התעלות העולמות. השינוי לא נעשה על ידי שבירה של המציאות, כי בני האדם לא יקבלו שינוי דרסטי שכזה, אלא עידון, סובלימציה של מציאות קיימת, על ידי תיקונים קטנים, כביכול. התורה מקדמת את העולם במהלך ההסטוריה ופועלת מתוכה, עד לדור שעבדות מוצאת מחוץ לחוק, וברור לכולם שהיא אינה מוסרית. כך היא פעולתה של התורה גם במצוות אחרות, גם אם איננו מבינים את עומק פעולתה, "לתקן עולם במלכות שד-י" עד ש-"כל בני בשר יקראו בשמך".

12. יש לציין שבימנו רוב האדמות שייכות לקק"ל או למדינה, ואנשים פרטיים יכולים רק לחכור קרקע לתשעים ותשע שנה.

### גאולת קרקעות

כאשר אדם מתרושש מנכסיו ונאלץ למכור משדה נחלתו, קרובי המשפחה מצווים לתמוך בו ולגאול את נחלת המשפחה. כמו כן הקונה מחויב למכור לגואל כדי להשיב את הקרקע למשפחה.

פי גִּמְוֹן אַחִיךָ וּמִכֵּר מֵאַחֲזָתוֹ וְכֹא גֵּאֲלוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו וְגָּאֵל אֶת מִמְכָּר אָחִיו: וְאִישׁ פִּי לֹא יִהְיֶה לוֹ גֵּאֵל וְהַשִּׁיגָה יָדוֹ וּמִצָּא כְּדֵי גֵּאֲלוֹ: וְחָשַׁב אֶת שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ וְהַשִּׁיב אֶת הָעֵדֶף לְאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר לוֹ וְשָׁב לְאַחֲזָתוֹ: וְאִם לֹא מִצָּאָה יָדוֹ דֵּי הַשִּׁיב לוֹ וְהִנֵּה מִמְכָּרוֹ בְּיַד הַקֹּנֵה אֹתוֹ עַד שְׁנַת הַיּוֹבֵל וְיִצָּא בְּיַבֵּל וְשָׁב לְאַחֲזָתוֹ:

(ויקרא כ"ה, כה-כח)

### 3. תמיכה בסיסית בעני

#### מתנות עניים

כאמור לעיל, אין בתורה מצוה לתת סתם כסף לעני באופן וולונטרי כי הוא מסכן. יש מצוה להשאיר, לעזוב חלק מהיבול החקלאי לטובת השכבות החלשות. כל מתנות העניים הן אוכל, כי זהו הצורך הבסיסי של כל אדם כדי לשרוד. העניים לא ימותו מרעב, אבל יצטרכו לעבוד כדי להתקדם כלכלית. כך יוצרים חברה חזקה שתומכת בעניים מחד, ומאיידך מחייבת אותם להתאמץ ולא ולהתפנק. ישנן חמש מתנות עניים: לקט, שכחה, פאה, פרט ועוללות.

וּבִקְצֹרְכֵם אֶת קְצִיר אֲרָצְכֶם לֹא תִכְלֶה פֶּאֶת שְׂדֵךְ לְקָצֵר וְלִקְט קְצִירְךָ לֹא תִלְקֹט: וּכְרָמְךָ לֹא תְעוּלֵל וּפְרֹט כְּרָמְךָ לֹא תִלְקֹט לְעֵנִי וְלִגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵיכֶם:

(ויקרא י"ט, ט-י)

כִּי תִקְצֹר קְצִירְךָ בְּשֵׂדֶךָ וְשָׁכַחַת עִמָּךְ בְּשֵׂדֶךָ לֹא תָשׁוּב לְקַחְתוֹ לִגֵּר לִיתוֹם וְלֹא לְמִנְהָ יִהְיֶה לְמַעַן יִכְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ: כִּי תַחֲבֹט זֵיתְךָ לֹא תִפָּאֵר אַחֲרֶיךָ לִגֵּר לִיתוֹם וְלֹא לְמִנְהָ יִהְיֶה:

(דברים כ"ד, יט-כא)

כמו כן, מתנות העניים מחנכות את בעל השדה - האמיד - שלא הכל שלו, שגם הוא היה עבד במצרים והוא מקבל את התבואה מאת ה', ולכן עליו להשאיר חלק לשאר בריותיו של הקב"ה.

וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַל כֵּן אֲנִי מִצְוֶנְךָ לַעֲשׂוֹת אֶת הַדְּבָר הַזֶּה:

(דברים כ"ד, כב)

#### מעשר עני

בשנה השלישית והשישית לשמיטה<sup>13</sup>, במקום מעשר שני נותנים את המעשר הנוסף לשכבות החלשות. גם מתנה זו היא של תבואה כדי לשתף את כל החברה בתבואת ארץ ישראל. מניחים את התבואה בשער העיר וכל הרוצה ליטול - יבוא ויטול. כמו כן, התבואה היא צורך בסיסי לקיום העניים, כמו שהסברנו במתנות עניים.

מִקְצָה שְׁלֹשׁ שָׁנִים תּוֹצִיא אֶת כָּל מַעֲשֵׂר תְּבוּאָתְךָ בְּשָׁנָה הַהִוא וְהִנַּחְתָּ בְּשַׁעְרֶיךָ: וְכֹא הָלוּי כִּי אֵין לוֹ חֶלֶק וְנִחְלָה עִמָּךְ וְהִגֵּר וְהִיתוֹם וְהֵאֲלַמְנָה אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְאָכְלוּ וְשָׂבְעוּ לְמַעַן יִכְרַכְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה:

(דברים י"ד, כח-כט)

13. לפי הלימוד של חז"ל בפסוקים.

#### 4. תמיכה חברתית בשכבות החלשות

בזמן השמחה ברגלים יש מצוה לשתף את השוליים החברתיים בשמחת החג, ועל ידי כך להכניס אותם למרכז המעגל החברתי.

וְשִׂמְחָה לְפָנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וְעַמְּתֶךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר  
וְהַיְתוּם וְהָאֱלֵמָנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמָקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם:

(דברים ט"ז, יא)

כך אף אחד אינו מנוודה מהחברה<sup>14</sup> - כי לפני האין סוף, לפני הקב"ה, אין הבדל בין חזק לחלש ובין עני לעשיר.

#### סיכום

ראינו שמכלול דיני התורה יוצר **חברה חזקה**, עם יחסי אחווה ו**רעות**, בה אדם עוזר לחברו, ואין אף אחד שנוזק אל מחוץ למעגל החברתי. חברה שחובקת לחיקה את חסרי היכולת: הלוי, הגר, היתום והאלמנה. חברה **שתומכת בעניים** ומכירה בהם כחלק אינטגרלי ולגיטימי מהקהילה. חברה שלא נותנת לאדם ליפול, אלא נותנת לו הזדמנות לפתוח דף חדש ואפשרות **להשתקם**. חברה בה מובטחת לכל פרט **יציבות חברתית וכלכלית** - בזמן שיגרה לשכבות החלשות, ובעת משבר לכל אדם. חברה בה אדם לא מת מרעב ברחוב. חברה שעוזרת לעני לעזור לעצמו ושואפת למציאות של "אפס כי לא יהיה בך אביון". חברה אוטופית כזאת, המכירה במלכות ה' ובעולתו על העולם, מתוך ענוה, היא חברה מושלמת שמתקנת עולם במלכות ש-די.

---

14. בניגוד לאידיאולוגיה הנאצית, שכל החלשים מושמדים כי הם לא מועילים לחברה.